

УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НАВИЧОК ВІДТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ІМЕННИКІВ-КОМПОЗИТІВ

Кожедуб Л. Г.

lilanom@meta.ua

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дата надходження 19.03.2018. Рекомендовано до друку 28.05.2018.

Анотація. Стаття присвячена проблемі навчання майбутніх перекладачів перекладу німецьких іменників-комполітів. Розглянуто структурні й семантичні особливості, а також проблеми перекладу німецьких складних іменників. Проаналізовано наявні наукові дослідження з проблем навчання перекладу та лінгвістичні дослідження, присвячені вивченню особливостей німецьких іменників-комполітів. Визначено труднощі студентів у процесі перекладу німецьких складних іменників. Запропоновано вправи, спрямовані на формування навичок відтворення німецьких іменників-комполітів.

Ключові слова: навчання майбутніх перекладачів, проблеми перекладу, переклад іменників-комполітів, формування навичок перекладу, вправи для навчання перекладу.

Кожедуб Л. Г. Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Формирование у будущих переводчиков навыков воспроизведения немецких существительных-комполітов

Аннотация. Статья посвящена проблеме обучения будущих переводчиков перевода немецких существительных-комполітов. Рассмотрены структурные и семантические особенности, а также проблемы перевода немецких сложных существительных. Проанализированы существующие научные исследования по проблемам обучения переводу и лингвистические исследования, посвященные изучению особенностей немецких существительных-комполітов. Выявлены трудности студентов в процессе перевода немецких сложных существительных. Предложены упражнения, направленные на формирование навыков воспроизведения немецких существительных-комполітов.

Ключевые слова: обучение будущих переводчиков, проблемы перевода, перевод существительных-комполітов, формирование навыков перевода, упражнения для обучения переводу.

Kozhedub L. Institute of Philology of the National Taras Shevchenko University of Kyiv
Developing prospective translators' skills of translating German noun composites

Abstract. Introduction. One of the most productive ways to enrich the vocabulary of the German language is the word composition. The number of terminological units is rapidly growing. New words are created mainly due to the formation of composites, most of which are nouns-composites. The difficulty of translating German complex nouns mainly subjected to the fact of their absence of correspondence at the dictionaries. The ability to determine the semantics of German nouns-composites and to perform adequate translation into the Ukrainian language is a key task for preparing prospective translators. **Purpose.** The study of the ways for solving the problems of developing German noun-composites reproducing skills in Ukrainian for students majoring in translation. **Methods.** The following methods were used to conduct the research: study and analysis of scientific publications, comparative analysis. **Results.** The results of the study show that it is advisable to begin the developing of the translation skills of nouns-composites by systematizing the knowledge of students about the methods of German noun composition. A background for adequate translation is students' understanding of the composite structure and therefore the exercises are provided for the introduction for students with the models of composites. The purpose of exercises is to develop of the skills to determine the semantics of composites without a dictionary, the ability to recognize word composition patterns of composites and to translate composites based on knowledge of composite models and word composition rules. **Conclusion.** The process of the German nouns-composites translation skills development for prospective translators conducted in several stages, each of them subjected with the sequential implementation of training exercises, that include: students knowledge systematization of

the noun composition ways in the German language; the skills of understanding the structure of the composite and allocating its main component; familiarizing students with methods of translation of German nouns-composites; the skills of determining the semantics of complex nouns without a dictionary and translating German nouns-composites based on knowledge of composite models and word composition rules.

Keywords: prospective translators, translation problems, translation of nouns-composites, translation skills, exercises for teaching translation.

Постановка проблеми. В умовах сучасних інтеграційних процесів і розширення міжнародної співпраці фахівців підвищуються вимоги до професійної підготовки майбутніх перекладачів. Однією з найважливіших складових професійної підготовки студентів у мовних закладах вищої освіти є розвиток умінь здійснювати адекватний переклад текстів, що містять терміни, професійно орієнтовану й безеквівалентну лексику, адже кількість нових лексичних одиниць бурхливо зростає. Нові слова створюються переважно за рахунок утворення композитів, більшість з яких складають іменники-композити. Це пов'язано з тим, що одним з найпродуктивніших способів збагачення лексичного складу німецької мови є словоскладання (*Zusammensetzung*, *Komposition*). Німецькі іменники-композити не завжди відображено у двомовних словниках, що спричиняє труднощі перекладів. Формування у майбутніх перекладачів навичок визначати семантику та відтворювати німецькі іменники-композити українською мовою є нагальною потребою у процесі підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі перекладу. *Актуальність* дослідження зумовлена необхідністю узагальнити досвід формування у студентів навичок перекладу німецьких іменників-композитів задля підвищення ефективності їх підготовки як майбутніх перекладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам навчання перекладу приділяли увагу вітчизняні й зарубіжні вчені: Вербицька М.В., Гавриленко Н.М., Ганічева Т.В., Комісаров В.Н., Лагишев Л.К., Міньяр-Белоручев Р.К., Сімкова І.О., Черноватий Л.М., Ширяєв А.В., А. Neubert, В. Ногн-Хельф, W.Wills та ін. Результати аналізу наукової та науково-методичної літератури свідчать про те, що науковці досліджують процеси комунікації, навчання різних видів усного й письмового перекладу, перекладознавчі проблеми в різних галузях перекладацької діяльності та шляхи їх вирішення в процесі підготовки майбутніх перекладачів. Останнім часом з'явилися лінгвістичні дослідження, присвячені вивченню особливостей німецьких прикметників-композитів у художніх текстах (Кучеренко І.В., Волкова Л.В.), у фахових текстах (Амеліна С.М., Гура Н.П., Межжеріна Г.В.), специфіки перекладу субстантивних композитів сучасної німецької мови (Ковбасюк Л.А.) тощо. Питаннями створення комплексів, підсистем і систем вправ займалися такі науковці, як Бархударов Л.С., Бориско Н.Ф., Гапонов Ю.А., Гез Н.І., Пассов Ю.І., Скалкін В.Л., Скляренко Н.К. та ін. Аналіз літератури свідчить про те, що науковці приділяють недостатньо уваги проблемам формування у студентів навичок і розвитку умінь, спрямованих на вирішення перекладацьких проблем, пов'язаних з особливостями семантики мовних одиниць.

Метою статті є дослідження шляхів вирішення проблем формування у майбутніх перекладачів навичок відтворення німецьких іменників-композитів українською мовою.

Основні результати дослідження. Як зазначалося раніше, питання формування у студентів навичок перекладу німецьких іменників-композитів є надзвичайно вагомим, оскільки від його правильного вирішення залежить успішне здійснення перекладу. За визначенням Рецкера Я.І. (1982), переклад – це точне відтворення оригіналу засобами іншої мови зі збереженням єдності змісту і стилю (с. 5). Правильний переклад німецького композита передбачає виявлення його складових і визначення порядку їх перекладу. При цьому необхідно визначити елементи, які з'єднують складові композита між собою. Це зумовлює необхідність розуміння природи й структури композита.

Під композитом (*Kompositum*) розуміють слова, що утворилися з двох або більше слів, які існують у мові самостійно. При цьому перший компонент є визначальним (*das Bestimmungswort*),

другий – основним (das Grundwort), наприклад: “*Wohnungsbau*” – “*Wohnungs*” (Bestimmungswort), “-*bau*” (Grundwort). Кількість компонентів складного слова в німецькій мові може варіюватись від 2-х до 13-ти, проте структура складного слова завжди бінарна. Основне слово визначає граматичні особливості й основні семантичні категорії композита (як-то рід, число, відмінок), а визначальний компонент доповнює, розширює й уточнює інформацію, яку містить основне слово. Визначальний компонент композита може складатись з декількох складових (наприклад: *Wohnungsbauförderungsgesetz* – “*Wohnungs-bau-förderungs-*” (Bestimmungswort), “-*gesetz*” (Grundwort)) [8, S. 432-435].

Компоненти композита можуть з’єднуватись між собою безпосередньо, тобто без допомоги з’єднувального елемента (наприклад: *Fachschule*, *Naturwissenschaften*) або за допомогою сполучних елементів (Verbindungselemente): -e- (*Hundefutter*), -er- (*Kindergarten*), -s- (*Wohnungsnot*); -(e)s- (*Tagesablauf*), -(e)ns- (*Herzengüte*), -(e)n- (*Notendurchschnitt*). У копулативних композитах сполучний елемент належить до першого компонента складного іменника.

Способи з’єднання компонентів композиту між собою та семантична типологія компонентів комполітів мають бути відображені у вправах, метою яких є розвиток у студентів умінь впізнавати компоненти складних іменників, розділяти комполітум на компоненти, визначати способи сполучення, функції й семантику кожного компонента та перекладати ціле слово.

Види вправ для навчання перекладу поділяються на підготовчі та перекладацькі вправи. У межах останніх виділяються мовні (розвивають уміння вирішувати перекладацькі проблеми, пов’язані з особливостями семантики мовних одиниць), операційні (передбачають засвоєння способів і прийомів перекладу) й комунікативні вправи (розвивають уміння виконувати необхідні дії на різних етапах перекладацького процесу). Система вправ для навчання перекладу містить вправи, метою яких є формування навичок перекладу, а також вправи, призначені для залучення сформованих навичок до структури перекладацьких умінь (Черноватий, 2013, сс. 141-142).

Виходячи з поетапного формування навичок, добір необхідних вправ та їх раціональна послідовність є передумовою ефективного навчання перекладу іменників-комполітів. У процесі навчання перекладу німецьких іменників-комполітів пропонуються вправи, спрямовані на активізацію знань студентів щодо лінгвістичних основ перекладу та на подолання лексичних, морфологічних і граматичних труднощів перекладу.

Формування навичок перекладу іменників-комполітів доцільно починати із систематизації знань студентів щодо способів словоскладання в німецькій мові:

- формулювання дефініції іменника-комполіта;
- порівняльний аналіз однакових понять в німецькій та українській мовах;
- аналіз словникових статей до комполітів (Фадєєва і Курилук, 2013, сс. 218-219).

Перед виконанням вправ студентам надаються пояснення й обґрунтовується необхідність формування відповідних навичок і можливості їх застосування у перекладацьких ситуаціях.

Майбутнім перекладачам дуже корисно мати уявлення про причини лексичної безеквівалентності. За своєю природою безеквівалентні лексичні одиниці поділяються на 4 групи; слова-реалії, тимчасово безеквівалентні терміни, випадкові еквіваленти, структурні екзотизми (Латышев і Семенов, 2003, с. 192).

Переклад комполіта передбачає осмислення його структури, в якій другий компонент є основним (Grundwort), а перший – визначальним (Bestimmungswort). Під час перекладу німецькі іменники-комполіти подекуди зазнають повної граматичної трансформації, проте, оскільки рід, число й відмінок іменника в німецькій мові визначає його основний компонент, вміння розуміти структуру комполіта та виділяти основний його компонент є передумовою подолання перекладацьких труднощів та здійснення правильного перекладу, адже переклад окремих компонентів комполіта зазвичай здійснюється за допомогою словника. Формування відповідних навичок забезпечують такі вправи:

- підкресліть у нижчеподаних композитах основний компонент, визначте рід і число композита;
- розділіть композити на компоненти та визначте їхні функції;
- перекладіть основний компонент композита за допомогою словника та розшифруйте слово;
- випишіть з тексту іменники-композити, розділіть їх на компоненти та визначте способи сполучення.

Розуміння студентами структури композита є передумовою його адекватного перекладу, а отже вправи передбачають ознайомлення студентів з моделями композитів, адже продуктивність різних частин мови у творенні іменників-композитів неоднакова. Найбільшу функціональну активність мають основи іменників (Модель S+S), першим елементом можуть бути також прикметник, прислівник, числівник, прийменник і частка (Гура, 2017, сс. 150-151). У моделі S+S першим визначальним компонентом (Bestimmungswort) найчастіше функціонують такі лексико-семантичні підкласи (lexisch-semantiche Unterklassen) іменників (у порядку спадання частоти): “Person” (*Mensch, Frau, Kind, Arbeiter, Mann, Gott, Führer* тощо), “Raum und Ort” (*Land, Stadt, Welt, Straße, Ost, Wald, Lager* та ін.), “Gegenstände und Instrumente” (*Waffe, Buch, Auto, Maschine, Schiff* та ін.), “Stoffe und Materialien” (*Wasser, Holz, Stein, Gas, Sand, Stoff* тощо), “Tätigkeit, Aktion” (*Arbeit, Regierung, Dienst, Leistung, Trocknung* та ін.). Найрідше трапляються підкласи “Kleider- und Schuhbezeichnungen” (*Schuh, Hose, Wäsche, Hemd* тощо). Другим компонентом (Grundwort) найчастіше в тій самій моделі S+S можуть бути такі підкласи: “Gegenstände und Instrumente”, “Person”, “Raum und Ort”, “Gebäude und Bauten” (*Haus, Küche, Fenster, Kirche, Dach* тощо), “Kennworte und Eigenschaften der Gegenstände” (*Seite, Wort, Qualität*), “Verhalten und Handlungen” (*Krieg, Kampf, Hilfe, Handel, Reform* та ін. (Левицький, 2014, сс. 195-200).

На етапі формування навичок перекладу іменників-композитів використовуються вправи, які спрямовані на подолання перекладацьких труднощів та передбачають зіставлення різних варіантів перекладу й аналіз перекладацьких помилок. Вправи мають на меті ознайомлення студентів зі способами перекладу композитів і з можливими перекладацькими труднощами, адже іноді кожен з компонентів композита складається з декількох слів, але при цьому весь композит зазвичай залишається бінарним, тобто складається з основного й визначального компонентів.

При перекладі з німецької мови українською використовують переважно прикметник у сполученні з іменником, у німецькій мові використовують складне слово, яке містить два іменники, наприклад: укр.: “*рідна мова*” – нім.: “*Muttersprache*” (Левицький, 2014, с. 195). Еквівалентом німецького складного слова може бути як одна лексема в українській мові, так і словосполучення. Дослідники виділяють такі способи перекладу складних слів:

- переклад за допомогою аналогу, наприклад: *die Neubauten* – *новобудови*;
- переклад відповідним простим словом, наприклад: *das Mittagessen* – *обід*;
- переклад відповідним словосполученням, яке може мати таку структуру: прикметник + іменник, наприклад: *die Benzinpumpe* – *бензиновий насос*; іменник + іменник у родовому відмінку, наприклад: *die Motorhaube* – *капот мотора*; іменник + прийменник + іменник, наприклад: *der Zimmernachbar* – *сусід по кімнаті*;
- описовий переклад, наприклад: *der Schreitischdrehstuhl* – *стілець, який обертається навколо своєї осі*;
- калькування, наприклад: *der Dollarkurs* – *курс долара*;
- генералізація, наприклад: *der Branntwein* – *горілка*;
- конкретизація, наприклад: *das Verkehrsmuseum* – *музей історії транспорту* (Білецька і Пересада, 2016, сс. 10-12).

Як вже зазначалось раніше, труднощі перекладу німецьких складних слів полягають переважно в тому, що в словниках подекуди відсутні їх відповідники, оскільки двомовні словники не встигають фіксувати всі новостворені комполіти, тому семантику деяких іменників-комполітів слід визначати за значенням компонентів.

Отже, вправи мають бути спрямовані на формування вмінь визначати семантику комполітів без словника, впізнавати їхні словотвірні моделі та перекладати комполіти на основі знань їхніх моделей і законів словотворення. У процесі формування навичок перекладу іменників-комполітів застосовуються рецептивні та рецептивно-репродуктивні вправи з такими завданнями:

- визначте моделі комполітів;
- утворіть комполіти за аналогією;
- доберіть до кожної основи (Grundwort) визначальний компонент (Bestimmungswort), відтворіть і перекладіть комполіти;
- доберіть до наведених визначальних компонентів основи, відтворіть і перекладіть комполіти;
- проаналізуйте способи перекладу іменників-комполітів, виявіть особливості їх перекладу та визначте тип перекладацьких трансформацій.

Як відомо, розкриття семантики слова можливе на основі безлічі контекстів. Зустрічаючи слово з не зовсім зрозумілою семантикою в одному, іншому, третьому контексті, людина поступово усвідомлює для себе його значення. Саме так засвоюється словниковий запас мови в природному мовному середовищі. Аналогічний мовний принцип покладено в основу (одномовних) комбінаторних словників, словникові статті яких на найтиповіших прикладах демонструють можливі комбінатії головного слова з іншими словами. На відміну від початківців досвідчені перекладачі значно частіше користуються одномовними словниками. Крім комбінаторних, до них належать також тлумачні словники, основна функція яких – розкрити значення слова через дефініцію (визначення, тлумачення). Цим може за необхідності скористатися перекладач, особливо в тих випадках, коли через згадані вище недоліки двомовних словників не вдається дібрати задовільний перекладацький еквівалент (Латышев і Семенов, 2003, с. 142). У процесі формування навичок розкриття семантики комполітів, значення яких відсутнє у двомовних словниках, студентам пропонуються такі вправи:

- відтворіть співвідношення комполітів з дефініціями, наведеними в іншій послідовності;
- розкрийте значення комполіта через його дефініцію;
- уявіть себе в ролі укладачів німецько-українського словника і складіть словникові статті до наведених комполітів.

Запропоновані вправи використовуються на всіх етапах навчання, відповідно до презентації комполітів у навчальних текстах, проте найефективнішим є цілеспрямоване формування у студентів навичок перекладу німецьких іменників-комполітів, що забезпечує подолання ймовірних труднощів у процесі перекладу. Виконання вправ відбувається послідовно. Викладач відстежує динаміку формування навичок перекладу комполітів за допомогою контрольних тестів, а також у процесі виконання студентами перекладу навчальних і фахових текстів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Процес формування у майбутніх перекладачів навичок перекладу німецьких іменників-комполітів відбувається в декілька етапів, на кожному з яких послідовно виконуються тренувальні вправи, що передбачають: систематизацію знань студентів щодо способів словоскладання в німецькій мові; формування навичок розуміти структуру комполіта та виділяти його основний компонент; набуття знань про способи перекладу німецьких іменників-комполітів; формування навичок визначати семантику складних іменників без словника та перекладати німецькі іменники-комполіти на основі знань щодо моделей комполітів і законів словотворення. Перспективами подальших розвідок є розроблення навчально-методичних матеріалів з метою забезпечення ефективної підготовки майбутніх перекладачів.

ЛІТЕРАТУРА

- Білецька, О. В. і Пересада Є. І. (2016). Способи перекладу складних слів з німецької мови на українську (на матеріалі роману Є. М. Ремарка “Три товариші” та двох його перекладів). *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*, 31-32, 10-12.
- Гура, Н. П. (2017). Структурно-типологічні особливості складних німецьких комп’ютерних термінів та їх переклад українською мовою. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя], Філологічні науки*, 1, 150-151.
- Латышев, Л. К. и Семенов, А. Л. (2003). *Перевод: теория, практика и методика преподавания*. Москва, Российская Федерация: Академия.
- Левицький, В. В. (2014). *Лексикологія німецької мови*. Вінниця, Україна: Нова книга.
- Рецкер, Я. И. (1982). *Пособие по переводу с английского языка на русский язык* (3-е изд., перераб. и доп.). Москва, СССР: Просвещение.
- Фадеева, О. Ю. і Курилюк, Т. І. (2013). Типологія завдань для систематизації знань про композити у текстах медично-біологічного профілю. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*, 22, 218-219.
- Черноватий, Л. М. (2013). *Методика викладання перекладу як спеціальності*. Вінниця, Україна: Нова Книга.
- Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* (1998). 6., neu bearb. Aufl. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl.

REFERENCES

- Bilets'ka, O. V. i Peresada Ye. I. (2016). Spособy perekladu skladnykh sliv z nimets'koi movy na ukrains'ku (na materialy romanu Ye. M. Remarka “Try tovaryshi” ta dvokh joho perekladiv). *Typolohiia movnykh znachen' u diakhronichnomu ta zistavnomu aspektakh*, 31-32, 10-12.
- Hura, N. P. (2017). Strukturno-typolohichni osoblyvosti skladnykh nimets'kykh komp'uternykh terminiv ta ikh pereklad ukrains'koiu movoiu. *Naukovi zapysky [Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu im. M. Hoholia]*, Filolohichni nauky, 1, 150-151.
- Latyshev, L. K. i Semenov, A. L. (2003). *Perevod: teoriya, praktika i metodika prepodavaniya*. Moskva, Rossijskaja Federacija: Akademiya.
- Levyts'kyj, V. V. (2014). *Leksykolohiia nimets'koi movy*. Vinnytsia, Ukraina: Nova knyha.
- Recker, Ja. I. (1982). *Posobie po perevodu s anglijskogo jazyka na russkij jazyk* (3-e izd., pererab. i dop.). Moskva, SSSR: Prosveshhenie.
- Fadieieva, O. Yu. i Kuryliuk, T. I. (2013). Typolohiia zavdan' dlia systematyzatsii znan' pro kompozyty u tekstakh medychno-biolohichnoho profilii. *Vykkladannia mov u vyschykh navchal'nykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zv'iazky. Naukovi doslidzhennia. Dosvid. Poshuky*, 22, 218-219.
- Chernovatyj, L. M. (2013). *Metodyka vykladannia perekladu iak spetsial'nosti*. Vinnytsia, Ukraina: Nova Knyha.
- Grammatik der deutschen Gegenwartssprache* (1998). 6., neu bearb. Aufl. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl.